

ring der geschiedenis (1941) — zou geheel berusten op het verlangen de spanning tussen esthetisch realisme en bewuste stiling in de westerse cultuur te begrijpen.

Op die manier ontmoeten hermeneutiek en esthetiek elkaar in de *betekenis*: het geschiedverhaal is tegelijkertijd een interpretatie van de praktische betekenis van de realiteit voor de historische actors en een representatie van de esthetische betekenis van dat wat voorbij is. In dat perspectief bestaat de taak van de historicus in de representatie van de esthetische betekenis van 'cultuurfuncties', van door idealen gedreven praktijken en geschapen levensvormen. In het minst geslaagde deel van zijn boek tracht Kuiper deze verwevenheid verder te analyseren met behulp van de aan Wittgenstein en Huizinga ontleende metafoor van het spel: het (taal)spel wordt geconstitueerd in de omgang met een uit betekenisvolle dingen en gebeurtenissen samengestelde wereld, maar bezit — als grondvorm van de cultuur — ook een esthetische, de (fysieke en) praktische sfeer overstijgende betekenis.

Deze dissertatie vindt haar oorsprong in de al langer gevoerde, maar recent geïntensiveerde discussies over hermeneutiek en narrativisme (onder meer G. A. M. Widdershoven en Th. de Boer, ed., *Hermeneutiek in discussie* (Delft, 1990) en F. R. Ankersmit, e. a., ed., *Op verhaal komen. Over narrativiteit inde mens- en cultuurwetenschappen* (Kampen, 1990). Op geschiedfilosofisch vlak hoort zij thuis in de sfeer waarin ook Ankersmits *De navel van de geschiedenis* (Groningen, 1990) en diens onlangs uitgesproken oratie *{De historische ervaring* (Groningen, 1993)) passen. Het is daarom wellicht geen toeval dat de in deze oratie aanwezige wil het 'lingualisme' van de jaren tachtig te temperen, ook in Kuipers studie krachtig wordt verwoord. Voor de historicus is dat een hoopgevend teken. Hij kan bij Kuiper een geschiedfilosofische rechtvaardiging vinden van het vertrouwen dat hij — ondanks al het linguïstische geweld van 'beroemde filosofen' en het feit dat hij het belang daarvan onderkent — steeds heeft bewaard: het vertrouwen in zijn werk de realiteit van het verleden te 'raken'. Kuipers reflectie op dit esthetisch realisme—de drang het 'oorspronkelijke aangezicht' van de dingen te vatten—biedt bovendien, zoals de auteur ook zelf constateert (128), een wijsgerige verklaring van de omgang met het verleden om het verleden. Zij fundeert de specificiteit van de *historische* ervaring: het gevoel van ontroering om de nabijheid die in de esthetische ervaring in het geding is, wordt er sterker dan in andere vormen van deze ervaring doorkruist door de weemoed om een definitieve afwezigheid. De vertekeningen in de analyse van Huizinga's werk, de bijwijlen moralistische ondertoon, de weinig heldere betoogtrant, het niet weggekuiste residu van regie-aanwijzingen in de tekst, de hortende stijl, de slordigheid waarmee de bibliografie is samengesteld: het zijn tekorten die bij de onmiskenbare verdiensten van dit proefschrift des te pijnlijker worden aangevoeld.

J. Tollebeek

R. S. Duplessis, *Lille and the Dutch Revolt. Urban stability in an era of revolution 1500-1582* (Cambridge studies in early modern history; Cambridge: Cambridge University Press, 1991, xv + 372 blz., £35,-, ISBN 0 521 39415 5 hardback).

In de laatste jaren is de geschiedenis van individuele steden tijdens de Nederlandse Opstand een vruchtbaar onderwerp van onderzoek geweest. Studies van bijvoorbeeld Mechelen (door Guido Marnef) of Gouda (door Christopher Hibben) hebben wezenlijk bijgedragen aan het historische beeld van de Opstand. De studie van Robert Duplessis, werkzaam aan het Swarthmore College, biedt een gedetailleerde reconstructie van de rol die Lille tijdens de Opstand speelde. Met 30.000

inwoners behoorde Lille omstreeks 1550 tot de zes grootste steden van de Bourgondische Nederlanden. Als centrum van textielhandel en nijverheid was Lille bovendien van eminent economisch belang. Tijdens de Opstand bleef de stad standvastig trouw aan het gezag van Philips II. In zijn studie stelt Duplessis de verklaring van deze stabiliteit centraal; hij stelt de vraag hoe de afwezigheid van oppositionele collectieve actie, die, zoals elders, de politieke en religieuze orde had kunnen omgooien, valt te verklaren.

In het eerste gedeelte van zijn boek belicht Duplessis de ontwikkeling tussen 1500 en 1566. Om te beginnen onderzoekt hij de stadspolitiek en concludeert dat Lille geregeerd werd door een homogene oligarchie, waarin de vooraanstaande kooplieden van de stad domineerden. Lille's elite was in het regeren succesvol. De analyse van de relatie tussen elite en gilden (die in de stadsregering niet institutioneel vertegenwoordigd waren), de ontwikkeling van de stedelijke armenzorg en de omgang met het vraagstuk van de ketterij, brengen Duplessis tot de conclusie dat Lille's elite er tot 1566 zelfs in slaagde haar greep op de stad te verstevigen. Ten aanzien van de vervolging van protestanten zocht en vond men een precair evenwicht tussen trouw aan kerk en koning enerzijds en het beschermen van de stedelijke privileges anderzijds.

Veel aandacht wijdt Duplessis aan de sociaal-economische ontwikkelingen. Het succes van de textielhandel ging samen met de opkomst van een *merchant class*, die een complex netwerk van zakelijke en persoonlijke relaties opbouwde. De onderlinge banden zorgden voor een opmerkelijke cohesie. Lille's commerciële elite was echter geen gesloten kliek; er was ruimte voor succesvolle nieuwkomers. Ruimte bleef er ook voor het traditionele gildewezen. Lille's kooplieden ondernamen betrekkelijk weinig initiatieven om de succesvolle textielnijverheid op kapitalistische leest te schoeien. De opkomst van nieuwe textielambachten werd volgens corporatistische tradities gekanaliseerd. Zo werden er nieuwe gilden gevormd voor de bourgetterie en de sayetterie. Pogingen van *entrepreneurs* om de traditionele productieverhoudingen te doorbreken, bijvoorbeeld middels monopolie-vorming, werden succesvol gestopt, mede dankzij het actieve ingrijpen van het stadsbestuur, dat het beschermen van wat Duplessis het systeem van *petty production* noemt, essentieel achtte voor het bevorderen van het algemeen belang van de *république* (113). In dit beeld paste ook de hervorming van de armenzorg, die in Lille in 1527 plaatsvond en het model van leper grotendeels volgde. Het resultaat was dat kleinschalige productie door zelfstandige meesters de textielnijverheid bleef domineren. Binnen dit systeem was er ruimte voor innovatie. Er werden nieuwe producten geïntroduceerd en andere vormen van arbeidsverdeling ontwikkeld. Het beschermen van bestaande arbeidsplaatsen, van een redelijke levensstandaard en van de zelfstandigheid der ambachtslieden bleef echter ten allen tijde voorop staan. De mogelijke disruptieve effecten van de opkomst van het handelskapitalisme werden tot 1566 zodoende zoveel mogelijk vermeden, hetgeen de stabiliteit van de stedelijke orde mede verklaarde.

Ook op geestelijk terrein trachtte Lille's elite vernieuwingen tegen te gaan. Terwijl de omgeving van de stad uitgroeide tot een centrum van anabaptisme en, later, gereformeerd-protestantisme, bleef Lille zelf een katholiek bolwerk. Duplessis zoekt de verklaring voor deze opmerkelijke standvastigheid niet alleen in het beleid van het stadsbestuur, dat na 1560 ook bereid was de hardere bestrijdingsmethoden van de inquisitie te ondersteunen, maar vooral in de rijke, geestelijke activiteit van de gilden, die in sterke mate ook als religieuze broederschapen functioneerden, en zodoende zowel in economische als sociale en psychische behoeften konden voorzien.

Tegen de achtergrond van deze politieke, sociaal-economische en geestelijke stabiliteit schetst Duplessis in het tweede gedeelte van zijn studie hoe Lille de periode tussen 1566 en 1582 doorstond. Het feit dat de stad de beeldenstorm bespaard bleef, wijt Duplessis aan de interne

cohesie en aan de effectiviteit van het homogene stadsbestuur, dat standvastig optrad tegen protestantse dreigingen, tegelijk de stedelijke privileges beschermde en sociale onrust vermeed met behulp van uitgekiende 'welfare measures' (223).

Het beleid van de hertog van Alva was Lille in menig opzicht welgevallig. Die houding veranderde met Alva's plannen voor de tiende en twintigste penning. Lille zag haar stedelijke privileges en economisch welvaren in gevaar en protesteerde heftig. Gedeputeerden van de provinciale staten van Waals-Vlaanderen werden naar Filips II gestuurd om de protesten kracht bij te zetten, waarbij zij in hun argumentatie wezen op de grote trouw en standvastigheid van de stad. De trouw aan koning en kerk bleek ook tussen 1576 en 1582 bepalend voor Lille's positie. Terwijl elders in Vlaanderen en Brabant een sterke gereformeerde radicalisering plaatsvond, bleef Lille's elite haar politieke koers trouw. In 1579 sloot de stad zich aan bij de unie van Atrecht.

In zijn conclusie zoekt Duplessis de verklaring voor Lille's *stability in revolution* in de politieke en sociaal-economische structuur van de stad. De sleutel in Lille's stabiliteit ligt in het succesvol beschermen van de traditionele produktiewijzen, met de nadruk op de kleine, zelfstandige ambachtslieden, die georganiseerd waren in een netwerk van corporaties dat voor economische, sociale en geestelijke banden garant stond, en die in tijden van nood terug konden vallen op een flexibel en relatief efficiënt systeem van armenzorg. Deze structuur zorgde voor homogeniteit, vermeed factievorming en smoorde het ontstaan van mogelijke oppositiebewegingen in de kiem.

De studie van Duplessis biedt op veel punten een rijk inzicht in de ontwikkeling van Lille tot 1582. Vraagtekens kunnen worden gezet bij de sterke nadruk die op sociaal-economische factoren worden gelegd ter verklaring van het al dan niet ontstaan van een politiek dan wel religieus gemotiveerde oppositie. In dit opzicht had Duplessis zijn interpretatie kunnen toetsen door nadrukkelijk voor een vergelijkend perspectief te kiezen. Vanuit een comparatief perspectief kan de vraag of Lille's politieke en sociaal-economische structuur werkelijk als uitzonderlijk moeten worden beschouwd, meer systematisch worden behandeld, zeker als daarbij meer gebruik zou worden gemaakt van recent Nederlandstalig onderzoek. Zo is het zinvol om de politiek van Lille's elite te vergelijken met de politiek van de middengroepen, die, onder inspiratie van professor Woltjer, in het Belgische en Nederlandse onderzoek steeds meer worden belicht, maar die in deze studie in de schaduw blijven staan.

M. van Gelderen

H. ten Boom, e. a., ed., *Utrechters entre-deux. Stad en sticht in de eeuw van de reformatie 1520-1620* (Vierde verzameling bijdragen van de vereniging voor Nederlandse kerkgeschiedenis; Delft: Eburon, 1992, 294 blz., f45,-, ISBN 905166 271 8).

Een losse bundel heeft dikwijls een beperkt nut. Altijd dreigt er gevaar, dat hij een rustplaats wordt voor ongelezen artikelen. Het zal dan ook de samenstellers van dit boek voldoening gegeven hebben, dat zij op het titelblad nu al hun vierde verzameling mochten aankondigen. Dan is intussen wel bewezen dat er een gevestigde reeks is ontstaan, waarvan de delen ondergeschikt zijn aan één gemeenschappelijk doel, en die de afgedrukte bijdragen inderdaad publiceert in de zin van bij het publiek bekend maken.

Elke bundel is gewijd, althans tot nu toe, aan een bepaalde stad of provincie. Na de steden Gouda en Groningen en de provincie Zeeland is nu de beurt aan stad en gewest Utrecht. Voor